

ლომის მეტაფორა „ვეფხისტყაოსანში“

შოთა რუსთველის მხატვრულ სამყაროში უმთავრესი ღმერთის მიერ შექმნილი ადამიანია, ხილულ სამყაროში არსებული იერარქიის უმაღლესი საფეხური, რომლის ესთეტიკური სახე ყოველ მეტაფორასა თუ სიმბოლოში ვლინდება. „ვეფხისტყაოსანში“ არის მეტაფორათა რიგი, რომელიც მთელ ნაწარმოებს გასდევს და სხვადასხვა ვარიაციით მეორდება. შოთა რუსთველის მხატვრულ-ესთეტიკურ კონცეფციაში ერთ-ერთი ცენტრალური პოეტური სახე, მეტაფორა-სიმბოლოა ლომი, რომელსაც მრავალმხრივი მხატვრული ფუნქცია აკისრია. „ვეფხისტყაოსანში“ სიღრმისეულად ასახავს უძველეს კულტურულ ტრადიციებს, ერის მეხსიერებაში საუკუნეთა მანძილზე ცნობიერად თუ არაცნობიერად დაშრევებულ ავტორის თანამედროვე ეპოქაში არსებულ გამოცდილებასა და ცოდნას. ამავე დროს თითოეული მხატვრულ-ესთეტიკური სახის გააზრებაში შეაქვს საკუთარი ინდივიდუალური ხედვა, რითაც იგი უმეტეს შემთხვევაში პირველქმნილის შთაბეჭდილებას ტოვებს.

გ. ნადირაძემ აღნიშნა, რომ ლომის სიმბოლო არ შეიძლება ჩაითვალოს ოდენ დეკორატიულ სამკაულად (გ. ნადირაძე, 396). მისი მხატვრული სახე მრავალმხრივია. იგი არის მხატვრული შედარება, ეპითეტი, მეტაფორა, სიმბოლო, ალეგორია, რომლებიც ზოგიერთ კონტექსტში ენიგმურ და ალუზიურ ბუნებასაც ამჟღავნებენ. „ვეფხისტყაოსანში“ ლომი უმეტესად არის მთავარ პერსონაჟთა ეპითეტი და მეტაფორა; რუსთველი ზოგჯერ გმირის სახელის ნაცვლად ლომს მოიხმობს, ლომად მოიხსენიებს. ასეთ შემთხვევებში ლომი გაქვავებულ ტროპად გვევლინება და კონტექსტში მისი გამოყენება გმირი მამაკაცის ესთეტიკურ აღქმას ისახავს მიზნად. ლომი „ვეფხისტყაოსანში“ უმეტესად მეტაფორულია, მისი გააზრება ძალზე ფართოა და ავტორი მას პერსონაჟის შინაგანი ბუნების, სულიერი სამყაროს გამოსახვის ფუნქციას ანიჭებს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ლომისა და მზის შეყრის მეტაფორულ-ალუზიური და სიმბოლური პოეტური სახე, რომლის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია საყურადღებო შეხედულებები. ბოლოდროინდელი სამეცნიერო გამოკვლევების გათვალისწინებით პრობლემა ახლებურად განიხილება და ლომისა და მზის შეყრის მეტაფორას უფრო შორეული წანამძღვრები ეძებნება, ვიდრე ეს აქამდე იყო ცნობილი. ამიტომ „ვეფხისტყაოსანის“ ლომი არის, აგრეთვე, სიმბოლური და ალეგორიული სახე, რომელსაც უშორეს წარსულში აქვს საფუძვლები. ვეფხვის მსგავსად, იგი არის მითოსური, რიტუალური, რელიგიური და ლიტერატურული წარმომავლობისა. ლომის სიმბოლურ გააზრებას მოითხოვს ყველა ის კონტექსტი, რომლებშიც ლომის მხატვრული ფუნქცია შედარებისა და ეპითეტის ფარგლებს სცილდება. ზოგიერთ კონტექსტში ლომის მხატვრულ სახეში ნათლად შეიგრძნობა პოლიტიკურ-სოციალური თვალთახედვაც.

რუსთველის პოემაში ტარიელი ვეფხისტყაოსნობამდე და მის შემდეგაც მუდმივად დაკავშირებულია ლომთან და ვეფხვთან, ვეფხისტყაოსნობის პერიოდში მისგან განუყოფელია ლომი და ვეფხვი, ისინი წარმოსახავენ ტარიელის პიროვნების გარეგნულ ნიშნებს და შინაგან სამყაროს. გავიხსენოთ ტარიელის პირველი გამოჩენა, როდესაც ორივე ცხოველის მხატვრულ-ესთეტიკური სახე იკვეთება:

„ნახეს, უცხო მოყმე ვინმე ჯდა მტირალი წყლისა პირსა,
შავი ცხენი სადავითა ჰყვა ლომსა და ვითა გმირსა (85/84).
მას ტანსა კაბა ემოსა გარეთმა ვეფხვის ტყავისა,
ვეფხვის ტყავისა ქუდივე იყო სარქმელი თავისა“ (86/85).

ხსენებულ კონტექსტში უცხო მოყმე არის გმირი, რომელიც ლომთანაა შედარებული და რომელსაც ვეფხვის ტყავის სამოსელი ჰმოსავს, ვეფხვის ტყავის თავსარქმელი ჰბურავს. ორივე სიმბოლო – ლომისა და ვეფხვისა წარმოაჩენს მის გარეგნულ და შინაგან მდგომარეობას: გარეგნობას, ჩამომავლობას, შინაგანი ბუნების სიდიადე-გრანდიოზულობას, ძალგულოვნების უპირატესობას სხვათა წინაშე, სამეფო გვარისათვის დამახასიათებელ კეთილშობილებასა და შემართებას, ამავე დროს, ტრაგიკულ ფსიქო-სომატურ მდგომარეობას, სულიერ-ინტელექტუალურის გამარჯვების მოლოდინს, მშვენიერებასა და ამაღლებულობას.

ლომი მითოსური, ფოლკლორული, რელიგიური, ლიტერატურული და სახვითი ხელოვნების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ესთეტიკური სიმბოლოა, რომელიც ყველგან მამრული საწყისის მქონეა და მამაკაცური სილამაზე-მშვენიერების, სიძლიერის, ძალ-ღონის, სიმტკიცისა და

შემართების გამომხატველია. თუმცა იგი ბინარული სიმბოლოზობით გამოირჩევა, ვინაიდან მასში მხოლოდ დადებითი თვისებები კი არ არის თავმოყრილი, არამედ უარყოფითიც, სიზვიადე, ამპარტავნება, ძალაუფლებისაკენ ლტოლვა, რის გამოც ლომი მითოპოეტურ სააზროვნო სისტემაში ორმაგი მხატვრულ-ესთეტიკური ფუნქციითაა აღჭურვილი.

წმიდა ბასილი კესარიელის მიერ ლომის შესახებ თქმული, რომ მას ახასიათებს გულის-წყრომა, მარტოდ ცხოვრება, არათანაზიარება თავის მსგავსთა მიმართ, საყურადღებოა გამოქვაბულისა და უდაბნოს მკვიდრი ვეფხისტყაოსანი ტარიელის ხასიათისა და თვისებების ასახვად, ვინაიდან გამოქვაბულში ყოფნისას, ვეფხისტყაოსნობის ქამს უნდა დათრგუნოს მან ლომის ნეგატიური ბუნება-თვისებები საკუთარ თავში, რაც ძირითადად ავთანდილთან შეხვედრის შემდეგ ხორციელდება. ეს ის პერიოდია ტარიელის ცხოვრებაში, როდესაც მეტაფორულად ლომი მზისგან დაშორებულია.

ლომი თავისი ღრმა მეტაფორული არსით მზეს უკავშირდება, რაც იშვიათი მხატვრულ-ესთეტიკური ფერადონებითაა ასახული „ვეფხისტყაოსანში“. ლომისა და მზის ურთიერთობა და მეტაფორული სახე უშუალოდ შეეხება „ვეფხისტყაოსნის“ მთავარ პერსონაჟებს: ტარიელსა და ნესტან-დარეჯანს, ავთანდილსა და თინათინს. გ. იმედაშვილმა თავის წერილში „რუსთაველის ლომი და მზე“ განიხილა მზისა და ლომის შეხვედრის პოეტური სახე, აღნიშნა მათი როგორც გარეგნული, ისე შინაგანი კავშირი. კერძოდ, ლომი და მზე ზოგჯერ ერთსა და იმავე პიროვნებას აღნიშნავს („დავემსგავსე ტანად ლომსა, თვალად მზესა“, „ტანად ლომი და პირად მზე“...), ხოლო უმეტესად ისინი ორ პიროვნებას – ტარიელ-ნესტან-დარეჯანსა და ავთანდილ-თინათინს გამოხატავენ, რასაც მკვლევარმა ასტროლოგიური საფუძველი მოუძებნა. მან გაითვალისწინა თეიმურაზ ბაგრატიონის „განმარტება პოემა ვეფხისტყაოსანისა“, რომელშიც პირველადაა შენიშნული რუსთაველის ამ მეტაფორის ასტროლოგიური საფუძველი და თავისი, არსებითად მისაღები მოსაზრებები შემოგვთავაზა. აღვნიშნავთ, რომ მან მხოლოდ ერთი კუთხით – ასტროლოგიური თვალსაზრისით განიხილა მზისა და ლომის შეხვედრის მეტად მნიშვნელოვანი და მრავალმხრივი მეტაფორა-აღუზია, რომელიც სხვადასხვაგვარად გაიაზრება.

ვიდრე ლომისა და მზის შეხვედრის მეტაფორა-აღუზიის გენეზისისა და მისი მიფარული სიღრმისეული საზრისის შესახებ დავიწყებდეთ მსჯელობას, საჭიროდ მიგვაჩნია ყველა შესაბამისი კონტექსტის მოხმობა „ვეფხისტყაოსნიდან“.

მხატვრული სახე ლომისა და მზის შეხვედრისა ასახავს ავთანდილ-თინათინის შეხვედრის მოლოდინს. ლომი პერსონიფიცირებულია, როგორც ავთანდილი, და მზე, როგორც თინათინი: „მას ლომსა ნახვა უხარის მის მზისა მეკამათისა“ (681/679). დარბაზს შესული ავთანდილისა და თინათინის შეხვედრა კი ჰიპერბოლური მეტაფორითაა გადმოცემული, რომელშიც თინათინი „მზეთა მზეა“, ავთანდილი – „ლომთა ლომი“: „მას ავთანდილს თაყვანის-სცა – ლომთა ლომმან მზეთა მზესა“ (687/685); იგივე მეტაფორაა გამოყენებული ტარიელის სიტყვებშიც, როდესაც როსტევეანმა თანხმობა განაცხადა თინათინ-ავთანდილის ქორწინებაზე: „მე ლომი ლომთა დაგისვა გვერდსა შენ მზესა მზეთასა“ (1541/1542). ცოტა ადრე კი თვით როსტევეანმა უთხრა ავთანდილს: „გვაღე, შეგყრი, ლომო, მზესა, თავი მისკე არე, მარე“ (1531/1532).

დამოწმებული ციტატები ორგვარი გააზრების საფუძველს ქმნიან: 1. ლომი და მზე მეტაფორულად ავთანდილისა და თინათინის განსაკუთრებულ გარეგნობას, თვისებებს, სტატუსს წარმოაჩენენ; 2. ლომისა და მზის შეყრა-შეხვედრას უფრო ღრმა სიმბოლოური მნიშვნელობა ენიჭება. მას უძველესი რწმენა-წარმოდგენებისა და მითოსური აზროვნების კვალი ატყვია და მასშივეა არეკლილი ასტროლოგიური ცოდნა-გამოცდილება. ამდენად, ამ ორი ფენომენის გაუთვალისწინებლად ამ მეტაფორის ახსნა-ინტერპრეტაცია გაძნელებულია. ლომისა და მზის შეხვედრის მეტაფორა-აღუზია მეტი სიღრმითაა წარმოიწინილი ავთანდილის სიტყვებში; ტარიელს დაშორებული ნესტან-დარეჯანი შედარებულია მზესთან, რომელიც ლომთანაა გაყრილი. წარხდომილი მზის – ნესტან-დარეჯანის გზა-კვალის მიგნებით გახარებული და აღტაცებული ავთანდილი ფრიდონს სწერს:

მიცნია მართლად ამბავი პირისა მზედ სახულისა,

დამარჩენელი ლომისა მის, ქვესკნელს დამარხულისა (1319).

საუბარია ნესტან-დარეჯანზე, როგორც მზედ სახულზე, ქვესკნელს დამარხულსა და, რაც ამ შემთხვევაში მთავარია, ლომის დამარჩენელზე-გადამარჩენზე, რომელიც ლომისაგან, ანუ ტარიელისაგან დაშორებულია. მეტაფორა სიმბოლოურია მხატვრული დროის თვალსაზრისითაც, ვინაიდან ამ კონტექსტში იგულისხმება პერსონაჟთა დაცილებაცა და მათი მომავალი შეხვედრის აუცილებლობაც, რასაც ნესტან-დარეჯანი პირველსავე წერილში ჰპირდებოდა:

მოეწერა მზისა შუქსა: „ნუ დაიმჩნევ, ლომო, წყლულსა,

მე შენი ვარ, ნუ მოჰკედები, მაგრა ბნედა ცუდი მძულსა (379/376).

ის წერილიც გავიხსენოთ, რომელშიც ნესტან-დარეჯანმა ხატაეთში გამარჯვებულ ტარიელს რიდე სთხოვა, თან კვლავ ერთგულება შეჰფიცა:

მზემან ლომსა ვარდ-გიშერი ბალი ბაღად უშენოსა;

შენმან მზემან, თავი ჩემი არვის მიჰხედეს უშენოსა (497/494).

მზე-ნესტან-დარეჯანი ლომ-ტარიელს ერთგულებას აღუთქვამს, რაც გამჭვირვალე მეტაფორებითაა გადმოცემული.

ლომისა და მზის შეხვედრის მეტაფორა-ალუზიას ვხვდებით ნესტან-დარეჯანისა და ტარიელის შესახებ ნათქვამში ქაჯეთის ციხის აღების შემდეგ, როცა ფრიდონს მიუმტკიცებენ დაღუპული მეომრების გამო, რასაც შედეგად ტარიელ-ნესტან-დარეჯანის ერთად თავმოყრა მოჰყვა: „რათგან მიჰხვდა დაკარგული ლომი მზესა წარხდომილსა“ (1458/1459). განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად კი უნდა მივიჩნიოთ ნესტან-დარეჯანის ცხენზე ამხედრების მაუწყებელი ტაეპი: „ჰგვანდა, ოდეს ლომსა შეჯდეს მზე, მნათობთა უკეთესი“ (1201)^ა. ეს ის ტაეპია, რომელშიც „ვეფხისტყაოსნის სიმფონიის“ შედგენისას აკაკი შანიძემ „ლომის“, ვითარცა ზოდიაქალური ნიშნის აღმნიშვნელი სახელი, ცალკე გაიტანა და განასხვავა ყველა დანარჩენი კონტექსტისაგან, სადაც მხოლოდ „ლომი“ ან „ლომი“ და „მზე“ გვხვდება. მიუთითა კიდევ: „ეტლი“ (შანიძე, გვ. 171).

გ. იმედაშვილმა დასვა კითხვა, თუ რას ნიშნავს ლომის წასვლა მზის საძებნელად, ლომისა და მზის შეყრა, ლომზე მზის შეჯდომა და განაცხადა: „აქ ლომი აღარ არის ჩვეულებრივი ლომი და არც მზე ჩვეულებრივი მზე. ასეთ და მსგავს თქმებში ეს ზოდიაქალური ლომი და მზეა. მათი ჭეშმარიტი აზრი მხოლოდ ლომისა და მზის შეხვედრით ხდება გასაგები. ისინი გარკვეული თანმიმდევრობით ხან სცილდებიან, ხან ხვდებიან ერთმანეთს, რაც ასტროლოგიური კონცეფციით მზის საკუთარ ზოდიაქურ ნიშანში შესვლა და გამოსვლაა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ...მზე წლის განმავლობაში თორმეტ ნიშანს გაივლის, რომელთაგან ერთი სწორედ ლომია – ივლისის ზოდიაქური ნიშანი, საკუთრად მზის თვე. ამასთანავე იგულისხმება, რომ, რაკი ყოველ მნათობს თავისი სადგომი აქვს საკუთარი თვის სახით, სადაც ის ყველაზე კარგად გრძნობს თავს, დანარჩენ თვეებში, ე. ი. სხვა ნიშნებში ყოფნისას, ისინი დაცილებული არიან თავის ნიშანს, ასევე მზეც თერთმეტი თვის განმავლობაში დაცილებულია თავის ნიშანს ლომს – ივლისს, ე. ი. მარტობაშია თავის თვესთან შეხვედრის მონატრული. ამდენად, გასაგებია, თუ რატომაა ლომის თანავარსკვლავედი მზის სადგომი, ესაა მისი ჭეშმარიტი ბინა – ივლისის თვე, სადაც ყოფნა მისთვის ნეტარებაა. მზის ამ ფაზაში შესვლას ასტროლოგიაში ეწოდება ლომის ეტლში ან ბურჯში დაჯდომა, რაც იგივე ლომისა და მზის შეყრაა... როდესაც მზე თავის ნიშანში ზის, ე. ი. ივლისის ფაზაშია, ის მართლაც ჩვეულებრივზე უფრო ბრწყინვალეა, რასაც მეტაფორისათვის კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ენიჭება“ (იმედაშვილი, გვ. 137-138).

„ვეფხისტყაოსანში“ მზე და ლომი ხან დაშორებული არიან ერთმანეთს, ხან ხვდებიან, ხან ლომი მზეს ეძებს, ხან მზე ლომზე ზის, რაც სამეცნიერო ლიტერატურაში ასტროლოგიური თვალსაზრისითაა ახსნილი (თ. ბაგრატიონი, ზ. ავალიშვილი, გ. იმედაშვილი, გ. ნადირაძე, ვ. ნოზაძე).

ვფიქრობთ, მზისა და ლომის ურთიერთდამოკიდებულების ამსახველი მეტაფორების ახსნისას, ასტროლოგიურ მონაცემებთან ერთად, უნდა გავითვალისწინოთ უძველესი რწმენა-წარმოდგენები, ლომთან და მზესთან დაკავშირებული რიტუალები და მითოსი, რომლებიც ახლე-ბურად წარმოაჩენენ ამ უაღრესად საინტერესო, მნიშვნელოვან მეტაფორას. ეს ის რიტუალები, რწმენა-წარმოდგენები და საკულტო მოვლენებია, რომლებიც ათასწლეულთა სიღრმიდან მომდინარეობენ და ქმნიან მითოპოეტურ სამყაროს. მათი გათვალისწინება ნათლად აჩვენებს ლომისა და მზის შეხვედრის მეტაფორა-ალუზიის გენეზისს, მის თანდათანობით გარდაქმნას, გრადაციას, რამაც საბოლოოდ მხატვრულ-ესთეტიკური ღირებულება შეიძინა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთგზის აღინიშნა, რომ ლომის სიმბოლიკა აზიიდან უნდა შეჭრილიყო ეგეოსურ სამყაროში. ძველ შუამდინარულ, ხეთურ-იბერიულ, ეგვიპტურ, სპარსულ, ძველბერძნულ და რომაულ ხელოვნებაში ლომის სიმბოლო ძალზე გავრცელებული და აქტუალურია. ზოგჯერ იგი წარმართული ღვთაების დონეზეც აღიქმებოდა. ირ. სურგულაძემ საზოგადოდ ზოომორფული სიმბოლიკის შესწავლისას ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ „ლომი მოქცეულია აზიური და კავკასიური ქალღმერთების თანმხლებ ცხოველთა ასაბიაში“ (სურგულაძე, 33). აღინიშნა ისიც, რომ მთელი აზიის, განსაკუთრებით ირანისა და შუა აზიის ხელოვნების ძეგლებზე ლომი მცხუნვარე მზის სიმბოლოთი – ბორჯღალათი არის აღბეჭდილი ბეჭზე, რაც მისი ნაწილის ნიშანი უნდა იყოს (სურგულაძე, 1993, სურ. 84-95, სურგულაძე, 34). აქვე უნდა აღინიშნოს ლომის მოტივის გავრცელება ძველი საქართველოს ტერიტორიაზე, სადაც არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებულ მასალებზე, კერძოდ სარტყელზე გამოსახულია ლომის ფიგურა, რომელსაც ადამიანის თავი აქვს და ისარს ისვრის; ლომის სიმბოლოური გააზრების შედეგი უნდა იყოს ქართველური ტომის – სვანების დროშაზე ლომის გამოსახულების არსებობა, რაც ქართველურ ტომთა ყოფაში გამოვლენილ ტრადიციებს ასახავს.

^ა ა. შანიძემ კონიექტურა შეიტანა, „უკეთესის“ ნაცვლად „უმეტესი“.

ირ. სურგულაძის დაკვირვებით, ლომი მცხუნვარებითა და ცეცხლით აღსაესე ცხოველია, რომელიც მზეს განასახიერებს. იგი „მზის ნაწილიანი ცხოველია და მისი ანთროპომორფული სახე ალბათ ისეთი მზიური გმირებია, როგორცაა გილგამეში, პერაკლე, ამირანი, რომლებიც ნაყოფიერების ქალღვთაებასთან შეადგენენ წყვილს“ (სურგულაძე, 34). „იგი, როგორც ცხოველი, ცეცხლოვან მზეს განასახიერებს და მეომარი, ბოროტი მზის სიმბოლოდ გვევლინება“ (სურგულაძე, 35). ეს ფაქტები მიუთითებენ, რომ ლომი და მზე ერთმანეთთან არიან დაკავშირებულნი, რაც ზოდიაქური აღქმის ერთ-ერთი საფუძველი გახდა.

ლომის მეტაფორა და მოტივი ძველი მსოფლიოს ქვეყნებში მეტად გავრცელებული იყო. ძველ შუამდინარეთში ლომი ითვლებოდა ღვთაება ნინგირუს ცხოველად. მას მიიჩნევდნენ ომის, სიკვდილის, ცხელი მზის, აღორძინებისა და მომაკვდავი ღვთაების, ნერგალის ცხოველად, მას იხსენიებენ იშტარის საყვარლებს შორის (სურგულაძე, 34). გილგამეშის ეპოსი გვამცნობს, რომ ლომის ტყავს, როგორც სამგლოვიარო სამოსელს, ძაძას, ატარებდა ველად გაჭრილი გილგამეში ენქიდუს გარდაცვალების შემდეგ და მხოლოდ გლოვის დასრულებისა და უკვდავების მიმნიჭებელი მცენარის მოპოვების შემდეგ გაიხადა (გილგამეშის ეპოსი). ე. ი. მის სამოსელს სამგლოვიარო ფუნქცია აკისრია.

ეგეოსურ სამყაროში მცირე აზიის ტერიტორიაზე მდებარე ძველ ქვეყნებსა და კრეტაზე ლომს ნაყოფიერების ქალღვთაების საკულტო ცხოველად მიიჩნევდნენ. ძველ ბერძნულ მითოლოგიაში ცნობილია მითოსური მზიური გმირები – პერაკლე და ბელეროფონტი, რომლებიც ლომის ტყავის სამოსელს ატარებდნენ, რაც გმირობის, სიმამაცის, სიძლიერის, ვაჟკაცობის სიმბოლოდ გაიანზრებოდა. არგონავტების მითში ლომი პელიოსის სიმბოლოდ მოიანზრებოდა (Мифы, 41-42). ლუკიანე სამოსატელმა აღწერა ლომის სამკურნალო თვისებები, ხოლო პეროდოტემ მიუთითა, რომ ლომის ბოკეერები დამცველ ძალად აღიქმებოდნენ. ძველ ეგვიპტურ მითოლოგიაში დიდი ადგილი უჭირავს ლომის, ვითარცა მცველის, ფუნქციას, რასაც ადასტურებენ უძველესი კულტურული ტრადიციები, არქიტექტურა, სახვითი ხელოვნება. ძველ ეგვიპტეში ფარაონთა სასახლეებთან მისასვლელ გზებს ორივე მხარეს ლომთა ქანდაკებები მიუყვებოდა, მაგ. ლუქსორში კარნაკის სასახლის, აგრეთვე, ასირიულ, ბაბილონურ ტაძრებთან მისასვლელები ლომების გამოსახულებებით იყო დამშვენებული, რასაც სიმბოლოურთან – სიძლიერისა და მცველის ფუნქცია – ერთად ესთეტიკური დატვირთვაც ჰქონდა. ლომის თავები ან ლომი მთელი სხეულით გამოიყენებოდა სასახლეების, საკულტო ნაგებობების, სვეტების თავებზე ან მათი ძირების მოსართავ არქიტექტურულ ელემენტებად.

ძველ ეგვიპტეში ლომთან იყო დაკავშირებული რა, ოსირისი, პორი (Мифы, 41). საინტერესოა, რომ მითოსსა და უძველეს რწმენა-წარმოდგენებში ლომს დროის – წარსულისა და ახლანდელის (გუშინ, დღეს) სიმბოლოური გამოხატვის ფუნქციასაც აკისრებდნენ. ლომის სიმბოლოურობას ადასტურებს ისიც, რომ ხეთური ქალღვთაებების თანმხლები ცხოველები იყვნენ ლომები და პანტერები. რეა კიბელეს ეტლში სწორედ ისინი არიან შებმულნი, როდესაც რეა კიბელე თავის მიჯნურს, ატისს, დაეძებს.

ლომის ზომომორფული სიმბოლიკის შემცველი მასალის გაანალიზებით ირ. სურგულაძე მივიდა შემდეგ საგულისხმო დასკვნამდე: „ბუნების დედის კულტის სინკრეტიზაციის პროცესში, ლომი აქ ქალღვთაების თანმხლებ ცხოველად იქცევა, რამდენადაც ახლა იგი განაგებს ბუნების მაცოცხლებელ და მომაკვდავ ძალებს. მზიური გმირები (ხშირად სქესის ნიშნით აღბეჭდილნი) და ლომები ურთიერთის ადექვატურ სიმბოლოებად გვევლინებიან“ (სურგულაძე, 35).

მნიშვნელოვანია ქართული ფოლკლორული მონაცემების გათვალისწინება, რომლის მიხედვით, ლომი, ვეფხვი, ჯიხვი საკულტო ცხოველებია და მათ მოკვლას უთუოდ უნდა მოჰყვეს მონანიება, მოკლული ცხოველის დატირება, რაც დასტურდება გადმოცემებში. წინააღმდეგ შემთხვევაში, ღმერთი მონადირეს ცოდვას არ შეუნდობს.

ამრიგად, ძველი საკულტო და რიტუალური წარმოდგენებით, მითოპოეტური თვალსაზრისით, ლომი მზის ნაწილიანი გმირის, მზიური გმირის სიმბოლოა, სოლარული ძალების გამოხატულებაა და მამრულ საწყისს განასახიერებს. აქედან გამომდინარე, ლომი, როგორც მზესთან დაკავშირებული საკულტო ცხოველი, ვეფხვისა და მზის მსგავსად, ორგვარი სიმბოლოა მატარებელია, ორმაგი მხატვრულ-ესთეტიკური ფუნქციითაა აღჭურვილი: ერთი მხრივ, როგორც მზე ანათებს ირგვლივ ყოველივეს და მაცოცხლებელ ძალას აძლევს, ნათელს ჰყენს ყველაფერს, ისე ცხოველთა მეფედ სახელდებული ლომი ძლიერების, უძლეველობის, კეთილშობილების, მეფური შემართების, ვაჟკაცობის, მატერიალურზე სულიერის გამარჯვების სიმბოლოა; მეორეს მხრივ, როგორც მზის მწველი, მცხუნვარე სხივი დამანგრეველ ძალასაც განასახიერებს, ვინაიდან მოზღვაებული მზიურობა ჭკნობასა და წვას იწვევს, ასევე ლომიც მეფური ამპარტაუნების, სიზვიადის, ქედმაღლობის, ძალაუფლებისაკენ ლტოლვის სიმბოლოა. ამ შემთხვევაში მთავარი ისაა, რომ ლომის ნეგატიური თვისებები დაიძლიოს, დადებითმა გაიმარჯვოს. სხვადასხვა ქვეყნების უძველესი რწმენა-წარმოდგენების, მითოსური და ფოლკლორული მონაცემების მიხედვით, ერთი

მხრივ, ლომი სიმბოლოურად ჭკუას, გონიერებას, დიდსულოვნებას, კეთილშობილებას, სამართლიანობას, სიმამაცეს, სიფხიზლეს, წარმატებას განასახიერებს. მეორე მხრივ, იგი მზეაობას, ამპარტავენებას, მტაცებლურ ბუნებას ამჟღავნებს.

მითოპოეტური თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ძუ ლომის სიმბოლოურ გააზრებას, ვინაიდან იგი დედობის სიმბოლოდ აღიქმება და მრავალი დედა-ქალღმერთის ატრიბუტად გვევლინება. კერძოდ, ლომი უკავშირდება არტემიდა ეფესელს, კიბელას, ჰეკატეს, ატლანტეს, რეას და სხვებს (Мифы, 41).

ძველი კულტურული ტრადიციების მიხედვით, ლომად იწოდებიან ძლიერი მეფეები, გმირები, მითოლოგიზებული პერსონაჟები, ბიბლიური პერსონაჟები. ლომის ღრმა სიმბოლოურ გააზრებას გვთავაზობს ბიბლიური სწავლება და საღვთისმეტყველო მოძღვრება, რასაც ქვემოთ შევხებით.

უძველესი რწმენა-წარმოდგენების, მითოსური და წინარექრისტიანული კულტურული მონაცემების შესახებ ეს მცირეოდენი ექსკურსი საშუალებას იძლევა „ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა ლომად და მზედ წარმოსახვის ერთი ასპექტის განხილვისა, ვინაიდან ტარიელ-ავთანდილის შედარება ლომთან და ნესტან-დარეჯან-თინათინისა – მზესთან მარტივი პოეტური სახე არ არის. აქ საქმე ეხება ამ შედარებათა სუბიექტებისა და ობიექტების სიღრმისეულ აღქმა-გააზრებას, რის გამოც ლომისა და მზის ერთდროულად გამოყენება პოემის მთავარ პერსონაჟთა ასასახავად მეტაფორულ, სიმბოლოურ, ალეგორიულ, ენიგმურ, ალუზიურ მნიშვნელობას იძენს. ლომისა და მზის შეხვედრა გარემოდან მიღებული შთაბეჭდილებების სიძლიერის კვალობაზეა გადააზრებული ჯერ კიდევ უხსოვარ დროს და მხატვრულ ნაწარმოებში იგი შორეულ ალუზიად გარდასახული იჩენს თავს. მთავარია, მკითხველი მას შეხედეს მომზადებული, რადგან ამგვარი ალუზია მოითხოვს ცოდნასთან ერთად გონებისა და გრძნობა-განცდათა სრულ მობილიზებას, რათა შესაძლებელი გახდეს მისი სრულყოფილი წვდომა.

თუ გავითვალისწინებთ უძველეს რწმენა-წარმოდგენებსა და მითოპოეტური აზროვნების გაერცვლებების არეალს ლომისა და მზის შეხვედრა-განშორების მხატვრული სახის გენეზისის კვლევისას, შევნიშნავთ, რომ მასში აკუმულირებულია ქართული და სხვა ქვეყნების ძველი კულტურული სამყაროს აღქმული ფაქტები, რომლებზეც ზემოთ გვექონდა საუბარი და რომლებიც კოდის სახით არსებობენ. მკითხველის მზაობა ამ მხატვრული სახის დეკოდირებით და შემდგომ მისი ინტერპრეტაციით უნდა გამოძღვანდეს. ამიტომ ლომისა და მზის მეტაფორა-ალუზია ორშრიანია: 1. იგი ასახავს წარსულს, შორეულ წარსულს, მომდინარეს უხსოვარი დროიდან, რასაც მკითხველი მასში დაგროვილი ცოდნის გამოვლენით აღწევს; 2. იგი იძლევა მწერლის თანადროულობის რეტროსპექტივას, რითაც იმ ინფორმაციისა თუ კოდის მარადიულობა წარმოჩნდება, რომელიც ალუზიას დაეფუძნება საფუძველად.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ „ვეფხისტყაოსანში“ მზე-ნესტან-დარეჯანი და მზე-თინათინი არიან თავიანთ მიჯნურთა შთამაგონებელი, მამოძრავებელი ძალები, რომლებიც აფრქვევენ ნათელს და ირგვლივ ყოველივეს აცოცხლებენ, ხოლო ლომი-ტარიელი და ლომი-ავთანდილი სოღარული ძალების გამოხატულებაა და მზის მამრულ საწყისს განასახიერებენ, ლომი მზის თანმხლები საკულტო ცხოველია, რომელსაც მზის მცველის ფუნქცია აკისრია. საგულისხმოა ის ფაქტიც, რომ რუსთველის პოემის მიხედვით, მიჯნურ რაინდთა სახელმწიფოებრივ-სოციალური სტატუსი მიჯნურ ქალთა სტატუსზე დაბალია.

ვფიქრობთ, მზისა და ლომის შეხვედრის მეტაფორა-ალუზიაში აირეკლა უძველესი რწმენა-წარმოდგენებისა და მითოსური აზროვნების XII საუკუნეში არსებული ცოდნა-გამოცდილებების დონე; ეს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პოეტური სახე მოწმობს „ვეფხისტყაოსნის“ რენესანსულობას.

ლომისა და მზის შეხვედრის მეტაფორა-ალუზიას, სიმბოლოს აქვს მეორე მხარეც. ესაა ასტროლოგიური თვალთახედვა.

უძველესი ხალხური რწმენა-წარმოდგენებიდან და მითოსიდან გაიკვლია გზა ლომმა, როგორც სიმბოლომ, ასტროლოგიისაკენ, სადაც ის, როგორც გამორჩეული ცხოველი, შეხვდა მზეს. ზოდიაქურ სისტემაში მზე და ლომი ერთმანეთს ხვდებიან მაშინ, როდესაც მზე ზენიტშია და სხვა თვეებთან შედარებით ყველაზე კაშკაშაა, მცხუნვარეა, მწველია, ესაა იელის-ავვისტო (23. VII – 22. VIII). ლომზე შემჯდარი მზე, ანუ მზის ლომის ბურჯში შესვლა სხვადასხვა მნიშვნელობის სიმბოლოდ ისახება, ცხადია, მხატვრულ ლიტერატურას მან მდიდარი ფანტაზიის გამოვლენის შესაძლებლობა და საშუალება მისცა.

ლომის მრავალფეროვანი მხატვრული სახის გააზრებისათვის საფუძველი მოამზადა ასტროლოგიის სახისმეტყველებამაც, ასტროლოგიის ღრმა ცოდნამ, რამაც თავი იჩინა შოთა რუსთველის „ვეფხისტყაოსანში“. გ. იმედაშვილმა შენიშნა, რომ ასტროლოგიის სიმბოლიკა ზოგადად და მზისა და ლომის შეხვედრის მეტაფორა კერძოდ რუსთველისათვის ცნობილი იყო არა მხოლოდ სამეცნიერო, არამედ მხატვრული ლიტერატურიდანაც. მან მიუთითა „ვისრამიანის“ ის მონაკვეთი, სადაც ზოდიაქოს სრული სურათია აღწერილი (გ. იმედაშვილი, გვ. 147-148).

„ვეფხისტყაოსანში“ ლომისა და მზის შეხვედრა ასტროლოგიური თვალსაზრისით განსაკუთრებით მაშინ ჩანს, როდესაც, ფატმანის მონათხრობის მიხედვით, მელიქ-სურხავის სასახლიდან გამოპარული ნესტან-დარეჯანი უკვე თავისუფალი, ტყვეობიდან თავდახსნილი, გულანშაროს სასწრაფოდ უნდა გაეცალოს, ფატმანი მას საუკეთესო ცხენს გამოუყვანს, შესვამს მასზე ისე, როგორც მზე შედის ლომის ზოდიაქოში, და მხიარულს გაისტუმრებს: „კვანდა, ოდეს ლომსა შეჯდეს მზე მნათობთა უკეთესი“ (1201), – ამგვარი ზოდიაქალური ნიშნებით წარმოაჩენს შოთა რუსთველი ნესტან-დარეჯანის გასვლას გულანშაროდან, რაც ნესტანისა და ტარიელის მომავალი შეხვედრის სიმბოლური მინიშნებაა. ფატმანის მონათხრობის მიხედვით, ესაა ზაფხული, ლომისა და მზის შეყრის დრო, რასაც მეტაფორის ხატოვანება-სიმბოლოება კიდევ უფრო აძლიერებს.

„ვეფხისტყაოსნისათვის“ ჩვეულებრივია ლომისა და მზის ერთმანეთთან დაკავშირება მეტაფორული, სიმბოლური და ალუზიური თვალსაზრისით; ამიტომ ლომისა და მთვარის მეტაფორა განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს. ხატაეთში ლაშქრობის წინ ერთმანეთს უნდა შეხედნენ ტარიელი და ნესტან-დარეჯანი, ფაზარის ქვით ნაგებ სასახლესთან მისულ ტარიელს ასმათი მოეგება, რომელმაც მხიარულად მიმართა: „წამოვლე, მოგელის ლომსა მთვარეო!“ (410/407). იგივე მეტაფორა თინათინ-ავთანდილის შესახებაც გამოიყენება ნაწარმოების დასასრულს: „რათგან ისწრაფი, რაღა ვქმნა? მოგელის ლომსა მთვარეო!“ (1588/1657).

გ. იმედაშვილმა მეორე ციტატა დაიმოწმა და აღნიშნა, რომ ამ მეტაფორას „ასტრალური მნიშვნელობა არა აქვს“ (გ. იმედაშვილი, 143), იგი „ლომი-მზის“ სურათის ანალოგიითაა გაკეთებული (იქვე). თუმცა, ივარაუდა, რომ სიტყვა „მთვარე“ აქ შესაძლოა რითმის გამო იყოს გამოყენებული. ვფიქრობთ, რომ ეს რითმით არ შეიძლება აიხსნას. აქ გასათვალისწინებელია მთვარის სიმბოლიკა-მეტაფორა, რომელიც სულიერ სისავსეს, მშვენიერებას, რაც მთავარია, პერსონაჟის ფსიქოსომატურ, შინაგან მდგომარეობას გამოხატავს. კონტექსტი მიუთითებს, რომ ნესტან-დარეჯანი მთვარესავით გავსებულია და მას არ ეშუქება საშიშროება, ჩანს მისი სიღალღე, მშვენიერება, სიხარული და აღტაცება მაღალზნობრივი სიყვარულის გამო; ნესტან-დარეჯანი მთვარედ რამდენიმეჯერ წარმოსახება პოემაში: „დარჩა მთვარე გველისაგან გავსებული, ჩასანთქმელი“ (1198); „რა საბრალოა გავსილი მთვარე, ჩანთქმული გველისა!“ (1230); „ნახეს, მზისა შესაყრელად გამოეშვა მთვარე გველსა“ (1419/1420) და სხვ. ორივე შემთხვევაში ლომი და მთვარე პერსონაჟთა დასახასიათებლად გამოყენებული და მათ ასტროლოგიური მნიშვნელობა არ ენიჭება. ერთგან ტარიელი („ლომსა“) და ნესტან-დარეჯანი („მთვარეო“) იგულისხმებიან, მეორეგან – ავთანდილი („ლომსა“) და თინათინი („მთვარეო“).

„ვეფხისტყაოსანში“ არის ერთი ტაეპი, რომელშიც ავთანდილის მშვენიერების აღსანიშნავად მოულოდნელი მეტაფორაა გამოყენებული: „მოიმატა დაშვენება, დაემსგავსა ლომი მზესა“ (1256). პოემაში პერსონაჟის დასახასიათებლად ხშირად გვხვდება პარალელურად ლომი და მზე მშვენიერების, სიძლიერის, ვაჟკაცობის, სულიერი სიდიადის, ზოგადად – დადებითი თვისებების გადმოსაცემად (მაგ. „ტანად ლომი და პირად მზე“, „ლომო და მზეო“), მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ „მზე“ აღმატებული ეპითეტი, მეტაფორა და სიმბოლოა „ლომთან“ შედარებით, რასაც ადასტურებს წინარექრისტიანული მითოპოეტური გააზრება, უძველესი რწმენა-წარმოდგენები, რომლებიც გადავიდა შუასაუკუნეებისა და შემდგომი ხანის მხატვრულ აზროვნებაში. ამიტომ ავთანდილის შესახებ თქმული „დაემსგავსა ლომი მზესა“ გულისხმობს გმირში მზიური თვისებების მოჭარბებულ წარმოჩენას. გაეიხსენოთ კონტექსტიც: გულანშაროში ვაჭრის სამოსელში გადაცმულმა ავთანდილმა ფატმანისაგან შეიტყო „მართლად ამბავი პირისა მზედ სახულისა, დამარჩენელი ლომისა მის, ქვესკნელს დამარხულისა“ (1319) და განიძარცვა ვაჭრის სამოსლისაგან, რომლის მხატვრული ფუნქცია უკვე ამოწურულია. იგი საჭაბუკო, სარაინდო სამოსლით შეიმოსა, რამაც ლომი, ავთანდილი, – მისი ვაჟკაცობა და სიძლიერე ვაჭრულ სამოსელშიც კარგად ჩანდა, – მზეს დაამსგავსა, იგი აღემატა იმ მდგომარეობას, რომლითაც ვაჭართა ქალაქს და მის მკვიდრთ მოეველინა.

ამრიგად, ლომისა და მზის მეტაფორა-ალუზია საუკუნეთა სიღრმიდან მომდინარეობს და გრადაციის რამდენიმე საფეხური აქვს გავლილი. მას საწყისები უძველეს რწმენა-წარმოდგენებში აქვს, რაც შემდეგ მითოპოეტურ სააზროვნო სისტემაში გარდატყდა და პარალელურად ასტროლოგიური გააზრებაც შეიძინა. ყოველივე ეს ირეკლება „ვეფხისტყაოსანში“, რაც პოემის რენესანსულ თხზულებად გააზრების ერთ-ერთ საფუძვლად გვესახება. ლომისა და მზის ურთიერთობით წარმოჩნდება პერსონაჟთა პოეტური სახე, რომელიც ცალკეულ შემთხვევაში გაიზარება მხატვრულ შედარებად, ეპითეტად, მეტაფორად, სიმბოლოდ, ალუზიად; რუსთველურ მხატვრულ წარმოსახვაში ლომი-ტარიელი და ლომი-ავთანდილი სრულყოფილი ვერ იქნებიან მზე-ნესტან-დარეჯანისა და მზე-თინათინის გარეშე; მზე-ნესტან-დარეჯანი, მზე-თინათინი მდებარეულ საწყისს წარმოსახვენ, ნაყოფიერების ქალღმერთის ჰიპოსტასები არიან, რომელთაც მუდმივად თან უნდა ახლდნენ ლომის ზოომორფული სახით წარმოდგენილი გმირები. მთავარ პერსონაჟთა მეტაფორად ლომისა და მზის გამოყენება ზოდიაქური თვალსაზრისით მზის უპირატესობით წარიმარ-

თება, რითაც აქცენტირებულია ქალის, ვითარცა ტახტის მემკვიდრის, უპირატესობა. აქედან გამომდინარე, ლომისა და მზის მეტაფორა-ალუზია, მხატვრულ-ესთეტიკურთან ერთად, პოლიტიკურ-სოციალურ დატვირთვისაც იძენს.

„ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟთა ცხოვრებას, ურთიერთობას, მომავალს, სიყვარულს, გამარჯვებას ლომისა და მზის შეყრის მეტაფორა-ალუზია წარმართავს, რომელიც ქრისტიანულ თვალთახედვას ემყარება, მაგრამ, ამავე დროს, უძველეს რწმენა-წარმოდგენათა კვალსაც ინახავს და ასტროლოგიურ ცოდნასაც არეკლავს. ეს მეტაფორა ნიმუშია იმისა, როგორ შეირწყა და გრადაცია განიცადა ბუნებიდან აღებულმა პოეტურმა სახემ.

„ვეფხისტყაოსანში“ ლომი ღვთაებრივ საწყისს უკავშირდება, რის გამოც ლომის, როგორც მეტაფორის გასააზრებლად აუცილებელია ბიბლიური და საღვთისმეტყველო სწავლებების გათვალისწინება. ცნობილია, რომ ძველ აღთქმაში ლომთან არიან შედარებული იაკობის შვილები იუდა და დანი, ისრაელთა პირველი მეფე საული, იონათანი, დანიელი, სამსონი და სხვ. დავით წინასწარმეტყველმა არაერთგზის აღნიშნა ლომის განსაკუთრებულობა და ბინარულობა. მისი სწავლებით, ლომი საკუთარ თავში ითავსებს სიძლიერეს, მრისხანებას, ბოროტებას, სიკვდილს, რასაც მხოლოდ სიმდაბლით თუ აღუდგება ადამიანი: „აღადეს ჩემ ზედა პირი მათი, ვითარცა ლომთან მტაცებელთან და მყვირალთან“ (ფს. 21, 14); „მიხსენ მე პირისაგან ლომისა და რქათაგან მარტორქისათა – სიმდაბლე ჩემი“ (ფს. 21, 22). იგავთა წიგნი ლომს უძლიერეს ცხოველად მიიჩნევს: „ღეკვი ლომისა უძლიერესი მხეცთა, რომელი არა გარემოიქცევის, არცა შეძრწუნდების ნადირისაგან“ (იგ. 30, 30). ლომის სიმბოლური სახის გასააზრებლად საჭიროა გავიხსენოთ ლომის ხაროში დანიელ წინასწარმეტყველის ჩაგდება და მისი გადარჩენა, ბიბლიური სამსონისა და დავითის ბრძოლა ლომთან, რითაც მრისხანების, ბოროტების, ყოველგვარი ნეგატიური თვისებების დაძლევაა სიმბოლიზებული.

ამ თვალსაზრისით ღრმა სიმბოლურობას იძენს ტარიელის მიერ ჯერ ლომ-ვეფხვის და ხოცვისა და შემდეგ ავთანდილთან მესამე შეხვედრის წინ ლომის მოკვლა. ლომ-ვეფხვის და ხოცვით ტარიელმა ფაქტობრივად თავისი და ნესტან-დარეჯანის მძიმე, ხიფათიანი წარსული მოკლა, რის შემდეგაც უნდა გამოჩნდეს ნესტან-დარეჯანისაკენ მიმავალი გზა. ლომის მოკვლით კი სიმბოლიზებულია თვით ტარიელის მიერ საკუთარ თავში უარყოფითი თვისებების დაძლევა. მითოპოეტური თვალთახედვით, ლომის ერთ-ერთი სიმბოლური ფუნქცია ისაა, რომ იგი ცნობიერების განახლებასა და განათლებას განასახიერებს, რაც ავთანდილის მიერ ცნობამიხდელი ტარიელისათვის ლომის სისხლის დასხმის სიღრმისეულ დანიშნულებაზე მიგვითითებს. ამიტომ შემთხვევითი არ არის, რომ ავთანდილმა ნესტან-დარეჯანის წერილისა და მისი გამოგზავნილი რიდის გადანაკვეთის ხილვით ცნობამიხდელი, უსულოდ მდებარე ტარიელი ლომის სისხლით მოასულიერა და გააცოცხლა, ლომის სისხლმა დაუბრუნა ცნობიერება:

მან პოვა სისხლი ლომისა, მოაქეს სავსებლად აღისად,
მკერდსა დაასხა, გა-ვე-ხდა ლაქვარდი ფერად ლალისად (1345).
ავთანდილ მკერდსა დაასხა მას ლომსა სისხლი ლომისა,
ტარიელ შეკრთა, შეიძრა რაზმი ინდოთა ტომისა (1346).

ტარიელის მიერ ლომის მოკვლა მოტივირებულია, ლომის სისხლით უნდა მოსულიერდეს და განახლდეს ტარიელის ცნობიერება. როგორც აღინიშნა, ლომი დადებითი და უარყოფითი თვისებებითაა აღჭურვილი. ლომის მოკვლით ტარიელმა საკუთარ თავში, როგორც ლომის მეტაფორით წარმოსახულ პიროვნებაში, ნეგატიური თვისებები მოკლა, ლომის სისხლის დასხმითა და მოსულიერებით ტარიელი ლომის დადებითი თვისებებით აღიჭურვება, რათა ბოროტი ძალა დაამარცხოს.

ზვიად გამსახურდიამ ტარიელის მიერ ლომის მოკვლას სულიერი განვითარების გზაზე მდგარი გმირის შინაგან გარდასახვასთან ერთად პოლიტიკური ფუნქციაც დააკისრა: „ლომთან ბრძოლა და მისი დამარცხება ენათესავება გილგამეშის, პერაკლესა და სამსონის ბრძოლას ლომთან, რაც აუცილებლად უნდა გაიაროს სამეფო ინიციაციის გზაზე მდგარმა მეფური წარმოშობის ადვოტმა. მან უნდა დასძლიოს თავის თავში მეფობის (ლომობის) ნეგატიური თვისებები: გულგოროზობა, მრისხანება, ტირანია, დესპოტიზმი, სიუხეშე. გარეგან ისტორიულ პლანში ეს არის დაპირისპირება პოლიტიკური ტირანიისადმი, გავიხსენოთ მაგალითად დანიელ წინასწარმეტყველის ჩაგდება ლომებთან ხაროში (ბიბლია) და მისი სასწაულებრივი გადარჩენა (აქ ლომებით სიმბოლიზებულია ბაბილონის ტირანია), სამსონის შეკრინება ლომთან და ა. შ. ლომთან ბრძოლის კვალი მოსჩანს დავით აღმაშენებელის „გალობანი სინანულისანი“-ში, სადაც დაგმობილია მეფობის, ლომობის ნეგატიური მხარეები, რომელთაც დავითი სძლევს სიმდაბლით, ლოცვითა და სინანულით“ (ზ. გამსახურდია, 198), რაც, ვფიქრობთ, ფსალმუნის ზემოთ ციტირებული მუხლითაა მოტივირებული (ფს. 21, 22).

ქრისტიანულ ლიტერატურაში ლომის სიმბოლოს გარდასახვა და აქტუალიზება ხდება, მასში წამოწეულია დადებითი თვისებები და იგი აღდგომას, სულიერ განახლებას უკავშირდება.

იგი ხდება იესო ქრისტეს, მაცხოვრის ემბლემა, რითაც, ერთი მხრივ, იუდას ტომიდან მისი ხორციელი ჩამომავლობაა მინიშნებული, მეორე მხრივ, ძე ღმერთის ლომად წოდებას მარადიული მღვიძარებისა და სიფხიზლის (იხ. ცოტა ქვემოთ ბასილი კესარიელის თხზულებიდან „მხეცთათვის“) სიმბოლური ფუნქცია ეკისრება. ვ. ივანოვისა და ვ. ტოპოროვის საენციკლოპედიო წერილში (Лев) აღნიშნულია, რომ ლომი წმიდა მარკოს მახარებლის, წმიდა იერონიმეს, წმიდა ეგნატეს, წმიდა ეფთვიმე დიდისა და სხვათა სიმბოლოდ მოიაზრება. აქედან გამომდინარე, ქართულ ჰიმნოგრაფიაში გავრცელებულია მაცხოვრის ლომის სიმბოლოთი წარმოსახვა, რითაც საგალობელი ესთეტიკურ ღირებულებასაც იძენს. იოანე მინჩხის საგალობლებში ნათქვამია: „დამბადებულსა მღვიძარეთასა, ვითარცა ლომსა, სძინავს სამარესა“ (მინჩხი, 283); „დამბადებულმან მღვიძარეთამან ღმერთმან, ვითარცა ლომმან მიყრდნობით მიიძინა ბუნებათა ხორცთაჲთა საფლავსა შინა, არამედ აღსდგა უძლეველი ძალითა და დასცნა ძლევეთ ძალნი წინააღმდეგომნი“ (იქვე, გვ. 294-295). იშვიათი პოეტურობით წარმოსახავს ჰიმნოგრაფი მაცხოვრის, ვითარცა ძე კაცისას, მიცვალების ზებუნებრივ სურათს.

ლომის შინაგანი ბუნება და თვისებები დაახასიათა წმიდა ბასილი კესარიელმა თავის ეგზეგეტიკურ თხზულებაში „ექუსთა დღეთათვის“: „ლომსა თანა იშვა გულის წყრომამ და მართოდ ცხორებაჲ და არა თანაზიარებაჲ მსგავსთა მისთაჲ. და არს ვითარცა კელმწიფე მკვეცთა ზედა და შეურაცხებისა მისთვის, რომელ არს ბუნებასა შინა მისსა, არა დაჯერებულ არს იგი მიმსგავსებად მრავალთა. და არა შეიწყნარებს იგი გუშინდელსა ჭამულსა. დაღაცათუ მიხუდეს იგი ნაჭმევსა თვისსა. რომელ-იგი ყო მის თანა ბუნებაჲ მან ჭურჭელი კმისაჲ, ვიდრემდის მრავალნიცა ცხოველთაგანნი, რომელ უმაღეს მისა არიან, მოინადირნის კმითა თვისითა ოდენ“ (აბულაძე, გვ. 126). უფრო სრულად ლომის სიმბოლოურობა წარმოჩენილია წმიდა ბასილი კესარიელისავე მეორე თხზულებაში „მკვეცთათვის“: „შენ, რომელი გფარავს გულსმოდგინედ გამოუჩინებელი ლომი იესუ ქრისტე, რომელმან სძლო სოფელსა, ნათესავით იუდაისით გამობრწყინდა, ძირით იესუსით, რომელი მოვიდა სამარადისოისა მამისაგან. გამობრწყინდა და დაეფარა გამოუჩინებელად საგონებელი კუალი, რომელ არს ღმრთეებაჲ; ანგელოზთა თანა ანგელოზ ჩან, საყდართა თანა საყდარ ჩან, მთავრობათა თანა მთავარ ჩან ვიდრე ეამადმდე მოსლვისა მისისა, რამეთუ გარდამოკდა საშოდ მარიამისა, რაჲთა იქსნნეს შეცთომილნი ნათესავნი კაცთანი, „და სიტყუაჲ იგი ჯორციელ-იქმნა და დაემკვიდრა ჩუენ თანა“ (ი. 1, 14), „უცნაურად გარდამოკდა ზესკნელ ძალთაჲ, რამეთუ გარდამოკდა ქუეყანად და თქუეს: „ვინ არს ეგე, მეუფე დიდებისაჲ?“ (ფს. 23, 10). მაშინ თქუა სულმან პირითა დავეთ წინასწარმეტყუელისაჲთა: „ესე არს მეუფე დიდებისაჲ“ (ფს. 23, 10).

მეორე სახეა ლომისაჲ: რაჲმს სძინავს, მღვიძარე არიედ თუალნი მისნი, რამეთუ ზე უხილვედ. ვითარცა კურთხევისა მგალობელთასა თქუა: „მე მძინავს და სული ჩემი მღვძარე არს“ (ქებ. 5, 2). უკუეთუ გუამსა მას ტაძარსა ეძინა ოდესმე, ხოლო ღმრთეებაჲ იგი მღვძარე არს მარადის. მარჯულ მამისა არს მღვძარე და უძილ, ვითარ „არა დაიძინის მცველმან ისრაჲლისამან“ (ფს. 120, 4).

მესამე სახეა ლომისაჲ: რაჲმს შენის ძუმან ლომმან ლეკუნი, მკუდარნი სკნის, და ზინ და სცავენ ლეკუთა მათ, ვიდრე მოსლვადმდე მამისა მის დღესა მესამესა, პბერის შუბლსა და აღადგინნის ლეკუნი იგი. ეგრეცა ყოველისა მპყრობელმან ღმერთმან, მამამან ყოველთამან აღადგინა მკუდრეთით დღესა მესამესა ძმ იგი პირმშოჲ, ყოველთა დაბადებულთაჲ (კოლ. 1, 15) უფალი ჩუენი იესუ ქრისტე, უკუე კეთილად სამე თქუა იაკობმან, ვითარმედ: „ლეკო ლომისაო, აწ უკუე ვინ განადვიძოს იგი?“ (შეს. 49, 9). კეთილად სთქუა სახისმეტყუელმან ლომისა მისთვის და ლეკვისა ლომისაჲსა“ (შატბერდის კრებული, გვ. 175-176).

წმიდა ბასილი კესარიელის შეხედულებანი ლომის საღვთისმეტყველო სიმბოლიკის გამოსახვის თვალსაზრისით გამჭვირვალეა, ამავე დროს, დაფარულობის ნიშნითაცაა აღბეჭდილი. ლომის სიმბოლოურობა სხვადასხვაგვარად წარმოჩნდება. ბიბლიური იუდას ძირიდან ხორციელად აღმოცენებულმა მაცხოვარმა სიკედილი დათრგუნა და პირველქმნილი ნათლის სამოსლის შემოსვის შესაძლებლობა და საფუძველი მისცა კაცობრიობას. იუდა მამამ, იაკობმა, შემდგომ ისრაელად წოდებულმა, როგორც ეგვიპტიდან გამოსული თორმეტი ტომის ფუძემდებელმა, თავის შვილებში გამოარჩია კურთხევისას, პირმშობის უფლებით აღჭურვა და უთხრა, რომ სწორედ მისგან აღმოცენდებოდა ძე ღვთისა და ძე კაცისა: „ლეკუ ლომის, იუდა, მორჩად აღმოცენებულ, შვილო ჩემო!“ (შეს. 49, 9).

ქართული სამეფო პოლიტიკისათვის, იდეოლოგიისათვის იუდას სიმბოლოდ ლომის მოაზრება უაღრესად მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მას უკავშირდება ქართველ მეფეთა ბიბლიური ჩამომავლობის თემა, როგორც სამეფო იდეოლოგიის, ანუ დინასტიურ-სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიის ერთ-ერთი საფუძველი.

ლომის მეტაფორა-ალუზიის ერთ-ერთი ანარეკლია თინათინის გამეფებასთან დაკავშირებით ნათქვამი აფორიზმი: „ლეკვი ლომისა სწორია, ძე იყოს, თუნდა ხვადია“ (40/39). აღეგო-

რიული თვალსაზრისით იგი სამეფო დინასტიის კანონიერი, ლეგიტიმური პრინციპების დაცვით სამეფო ტახტის გადაცემას აღნიშნავს, მიუხედავად იმისა, რომ არაბეთში ტახტის მემკვიდრე მეფის ასულია; მან ლეგიტიმურად უნდა დაიკაოს სამეფო ტახტი, ვინაიდან ზემოთ დამოწმებული ტაეპის მიხედვით, მეფის ასულსაც ისევე ეკუთვნის იგი, როგორც მეფის ძეს. ამ შემთხვევაში ყურადღება უნდა მიექცეს ხელმწიფისა და ასულის ურთიერთობას მითოსურ, რელიგიურ და ლიტერატურულ ტრადიციებში, ვინაიდან მამისა და ასულის ურთიერთობის მოდელი ძველთაძველია, იგი მითოსიდან და ბიბლიური სწავლებიდან მომდინარეობს. მითოსში იგი ორი მოდელით წარმართება: 1. მეფე თავად თანხმდება ასულის გამეფებას და სასიძოსაც სახელმწიფოს შიგნით პოულობს, შესაბამისად, სამეფო ძალაუფლებას თავად გადასცემს ასულსა და სასიძოს; 2. მეფე თავის ასულს ტახტის მემკვიდრედ არ მიიჩნევს, შესაბამისად, არც ამეფებს, ასულის გათხოვებაზე ზრუნავს და სასიძოს სახელმწიფოს გარეთ ეძებს. იგი ვერ ეგუება ასულის გამეფებას, რადგან ძალაუფლებას კარგავს; ასულის გათხოვებითაც კარგავს იგი ძალაუფლებას, ვინაიდან სასიძო მისი სახელმწიფოს პოტენციური მფლობელია, ამიტომაც უმძიმეს გადაწყვეტილების მიღება.

ბიბლიაში მეფის ტიპის ორი მოდელი იკვეთება: 1. კეთილი მეფისა, რომელიც უფლის თვალში კეთილად იქცევა და ნიმუშად დავით წინასწარმეტყველი სახელდება; 2. უკეთური მეფისა, რომელიც საღვთო მცნებებს მხარს უქცევს და მისი გვერდის ავლით ცდილობს სახელმწიფოს მართვას. ბიბლიური სწავლებით, მეფე მთელი ცხოვრების მანძილზე უნდა იცავდეს და ასრულებდეს უფლის სიტყვას და რჯულის წიგნს, რაც მისი და მის მემკვიდრეთა მეფობის ხანგრძლივობისა და სვიანობის გარანტია. ამიტომაც შეიძინა მეფობამ ესქატოლოგიური და მესიანური დატვირთვა.

მემკვიდრეობის გადაცემის თვალსაზრისით მითოსში აისახა საინტერესო ვერსია, რაც, აგრეთვე, ბიბლიურმა სწავლებამაც წარმოაჩინა. მითოსსა და ბიბლიაში ერთმანეთს უპირისპირდება მეფის შვილისა და მეფის ძმის ინტერესები. კერძოდ, ძველევგვიპტურ მითოსში ოსირისის ძმამ სეთიმ ოსირისის მემკვიდრეობაზე გამოთქვა პრეტენზია. დავაში მონაწილეობდა ოსირისის ღვიძლი შვილი პორი (ჰორუსი). ისინი სეთი დაარწმუნა, რომ გარდაცვლილის მემკვიდრე შვილი უნდა ყოფილიყო და არა ძმა (Mam̄e).

ეს მითოსური მოდელები „ვეფხისტყაოსანში“ ნაწილობრივ იკვეთება. შეიძლება ითქვას, მამისა და ასულის ურთიერთობის ორგვარი მოდელი კარგად ჩანს როსტევეან-თინათინისა და ფარსადან-ნესტან-დარეჯანის მაგალითზე. არაბეთში მშვიდი დინასტიური ყოფა გრძელდება, ინდოეთში – არა, ირღვევა ტახტის კანონიერი გადაცემის წესი.

თინათინის, ვითარცა მამისურთა ასულის, გამეფებას ბიბლიური, კერძოდ, ძველი აღთქმისეული და ისტორიული აღუზიები წარმართავენ. როგორც მოსეს ხუთწიგნეულიდან არის ცნობილი, თავდაპირველად სჯულის წიგნის ჩამოყალიბებისას გამეფებისა და მემკვიდრეობის ყველა შემთხვევა არ იყო გათვალისწინებული, ბევრი რამ შემდგომ დაზუსტდა და შევიდა რიცხვთა და II შჯულის წიგნებში. ბიბლიური სწავლების ახალი პრინციპით, როდესაც საგვარეულოში მამას მხოლოდ ასული ჰყავს, მემკვიდრედ სწორედ იგი უნდა იქნეს აღიარებული. ამასთან დაკავშირებით რიცხვთა წიგნი მოგვითხრობს ცელაფხადის ასულთა იგავს (რიცხ. 27, 1-11), რომლის მიხედვით ასულებმა მოითხოვეს მამისეული სამკვიდროს გადაცემა, როგორც ეს მემკვიდრე ვაჟების შემთხვევაში ხდებოდა. მათ იკისრეს მემკვიდრე ვაჟების მისია, რათა გაეგრძელებინათ მამის ხსოვნა და სახელი. მეორე სჯულის თანახმად, უძეო (უძეობაში ვაჟის არყოლა იგულისხმება) მამის ასულები თავიანთ საგვარეულოში უნდა გათხოვილიყვნენ, რის შედეგადაც მათი სამკვიდრო სხვა საგვარეულოს აღარ გადაეცემოდა (რიცხვთა, 36,6-7). ამგვარად იქნებოდა დაცული საგვარეულო შტოს მთლიანობა და თვით ასულთა ინტერესები. „ვეფხისტყაოსანში“ ეს ბიბლიური იგავი-აღუზია პოლიტიკურ მეტაფორა-აღუზიად გარდაისახება და არაბეთში მშვიდი დინასტიური ყოფა გრძელდება.

აქედან გამომდინარე, თინათინი, რომელსაც მამამ ლეგიტიმური პრინციპების მიხედვით გადასცა სამეფო ძალაუფლება იმ მოტივით, რომ „მამა ყოველი ძისაგან ითავსებოდა“ (48/47), სიმბოლური და აღუზიური თვალსაზრისით იუდას, იესეს, დავით წინასწარმეტყველის, სოლომონის ჩამომავალია; აგრეთვე, საღვთისმეტყველო ლიტერატურაში მაცხოვრის, იესო ქრისტეს წარმოსახვა ლომის მეტაფორა-საშუალებით თინათინს მაცხოვრის სულიერ ჩამომავლად მოგვაახრებინებს, რაც თინათინის სულიერი და ინტელექტუალური სახის სრულყოფილების ნათელი დადასტურებაა. ეს ევანგელური აღუზიაა, რასაც არეკლავს ჰიმნოგრაფიაც (მაგ. იოანე მინჩხი).

თინათინის გამეფება, ამავე დროს, ისტორიული მეტაფორა-აღუზიაა, ვინაიდან, როგორც არაერთხელ შეუნიშნავთ სამეცნიერო ლიტერატურაში, თინათინის სახე თამარის ხატებასთანაა დაკავშირებული. მართალია, თამარისა და თინათინის, თამარისა და ნესტან-დარეჯანის სიმბოლურ და რეალურ მსგავსებაზე ბევრი თქმულა, მაგრამ იდეოლოგიური თვალსაზრისით „ლეკვი ლომისად“ თინათინის მიჩნევაზე საუბარი არ ყოფილა. „ლეკვი ლომისა“ ბაგრატიონთა სამეფო საგვარეულოს საისტორიო და ლიტერატურულ წყაროებში იუდას ჩამომავლებად, იესიან-

დავითიან-სოლომონიანად წარმოგვადგენინებს და, შესაბამისად, „ვეფხისტყაოსანში“ თინათინის ლეგიტიმური პრინციპით გამეფებას ღრმა სიმბოლურ და მეტაფორულ აზრს ანიჭებს.

მითოსური, ბიბლიური, თეოლოგიური წყაროები იძლევიან განზოგადების საფუძველს და ლომის მეტაფორას „ვეფხისტყაოსანში“ მრავალმხრივად მოგვააზრებინებს. ლომი მთავარ გმირთა მეტაფორა-ალუზიას, ენიგმაა, რომლითაც მათი სოციო-კულტურული სტატუსი წარმოჩნდება. მართალია, ლომი ისტორიულ ტრილში მამრული საწყისის გამოხატულებაა, მაგრამ თინათინში იგი იმთავითვე ნაგულისხმევი, ეინაიდან, რუსთველის თქმით, იგია „ლეკეი ლომისა“, მიუხედავად სქესისა. „ლეკეი ლომისად“ მოხსენიებით თინათინი სიმბოლური და ალეგორიული თვალსაზრისით ბიბლიური ჩამომავლობისად მიიჩნევა, რასაც ბიბლიურთან ერთად, ისტორიული ალუზიის ხასიათიც აქვს.

ამრიგად, ლომის რუსთველური მეტაფორა მრავალმხრივი მხატვრული ფუნქციითაა დატვირთული და მისი ძირები უშორესი წარსულიდან მომდინარეობს; იგი პოემაში ძირითადად ესთეტიკური ღირებულებისაა, ამავე დროს, ლომის მეტაფორა-ალუზიით პოლიტიკურ-სოციალური თვალთახედვაც მქონდა. ლომის მეტაფორა ნიმუშია იმისა, თუ როგორ შეირწყნენ და შეთავსდნენ უძველესი რწმენა-წარმოდგენები, მითოსი, ასტროლოგიური ცოდნა და მხატვრული აზროვნება, როგორ წარმოჩნდა მის სახე-სიმბოლოში ქრისტიანული მსოფლმხედველობა და ესთეტიკური ფენომენი.

დამოწმებული ლიტერატურა: 1. შოთა რუსთველი, ტექსტი ძირითადი ვარიანტებით, კომენტარებითა და ლექსიკონითურთ, ა. შანიძისა და ა. ბარამიძის რედაქციით, 1, თბ., 1966. 2. ზ. გამსახურდია, ვეფხისტყაოსნის სახისმეტყველება, თბ., 1991. 3. ვეფხისტყაოსნის სიმფონია, შედგენილი აკაკი შანიძის ხელმძღვანელობით, მისივე წინასიტყვაობით და გამოკვლევით, თბ., 1956. 4. გ. იმედაშვილი, ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა, თბ., 1989. 5. იოანე მინჩხის პოეზია, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლეკა ხაჩიძემ, თბ., 1987. 6. გ. ნადირაძე, რუსთაველის ესთეტიკა, თბ., 1958. 7. ვ. ნოზაძე, ვეფხისტყაოსანის მხისმეტყველება, სანტიაკო დე ჩილე, 1957. 8. ირ. სურგულაძე, ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა, თბ., 1993. 9. ირ. სურგულაძე, მითოსი, კულტი, რიტუალი საქართველოში, თბ., 2003. 10. М. Э. Матье, Древнеегипетские мифы, М.-Л., 1956. 11. Мифы народов мира, Энциклопедия, II, М., 2000.

Nestan Sulava

Metaphor of the Lion in “The Knight in the Panther’s skin”

Rustaveli’s metaphor of the lion is loaded with versatile artistic functions, its roots are found in the remote past; it mainly has an aesthetic value in the poem; at the same time by means of the metaphor-allusion of the lion, the political-social viewpoint is also revealed. Metaphor of the lion is an example how the ancient beliefs, mythos, astrological knowledge and artistic thinking are merged, how the Christian view and aesthetic phenomenon are represented.